

Іванна Макух-Федоркова¹**Масова комунікація в соціальних мережах крізь призму класичних теорій**

У статті досліджується феномен масової комунікації у цифрову добу крізь призму класичних ідей Г. Лебона про поведінку мас. Розглядається, як соціальні мережі трансформували традиційні механізми комунікації, створюючи простір колективних емоцій, де процеси зараження, навіювання та конформізму набувають нових форм. Аналізується роль медіа у формуванні громадських настроїв, управлінні увагою аудиторії та впливі харизматичних лідерів, здатних маніпулювати колективною свідомістю через комунікативні стратегії. Автор наголошує, що сучасна масова комунікація не лише об'єднує людей навколо спільних ідей, а й може сприяти поширенню дезінформації, радикалізації та втраті критичного мислення. На основі порівняння концепцій Лебона та інтерпретацій С. Московічі показано, як їхні підходи допомагають пояснити сучасні масові рухи в цифровому середовищі. Зроблено висновок про необхідність поєднання колективної солідарності з індивідуальною відповідальністю, етичної комунікації та медіаграмотності як умов збереження демократичних цінностей у глобальному інформаційному просторі.

Ключові слова: масова комунікація, маніпулювання, соціальні мережі, цифрові медіа, психологія натовпу, пропаганда, дезінформація, постправда, інформаційні впливи, публічна сфера, класичні теорії комунікації, громадська думка, медіаграмотність, цифрове суспільство.

Ivanna Makuch-Fedorkova¹**Mass Communication in Social Media through the Lens of Classical Theories**

This article explores the phenomenon of mass communication in the digital age through the lens of G. Le Bon's classical ideas on crowd behavior. It examines how social networks have transformed traditional models of communication by creating a dynamic space of collective emotions, where processes such as emotional contagion, suggestion, and conformity take on new forms. The paper analyzes the role of the media in shaping public moods, managing audience attention, and influencing collective consciousness through the communicative strategies of charismatic leaders. These actors often manipulate emotions and narratives to achieve political or ideological goals, highlighting the growing power of mediated communication in the digital environment.

The study emphasizes that modern mass communication serves not only as a unifying force that connects individuals around shared ideas and values but also as a potential source of misinformation, radicalization, and the erosion of critical thinking. By comparing Le Bon's theoretical concepts with Serge Moscovici's interpretations, the article demonstrates how their ideas remain relevant for understanding contemporary mass movements, online activism, and digital polarization. It also argues that the mechanisms identified by Le Bon – emotional contagion, imitation, and suggestibility – are amplified by algorithmic media platforms that prioritize engagement over rational discourse.

The research concludes that fostering media literacy, ethical communication, and personal responsibility is essential for maintaining democratic values in the context of global information flows. The

¹ Кандидатка політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин та суспільних комунікацій Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Україна.

Candidate of Political Sciences, Associate Professor of the Department of International Relations and Public Communications of Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Ukraine.

E-mail: i.makuch-fedorkova@chnu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0003-2198-8727>.

integration of collective solidarity with individual autonomy and critical awareness becomes a vital challenge for societies navigating the complexities of digital communication. Ultimately, understanding the psychological and communicative foundations of mass behavior in online environments allows for the development of more resilient, informed, and ethically grounded forms of public discourse.

Keywords: mass communication, manipulation, social networks, digital media, crowd psychology, propaganda, disinformation, post-truth, information influences, public sphere, classical communication theories, public opinion, media literacy, digital society.

Постановка наукової проблеми та її значення. У сучасному інформаційному суспільстві масова комунікація зазнає кардинальних трансформацій під впливом цифрових технологій. Соціальні мережі створили безпрецедентні можливості для поширення інформації, формування громадської думки та впливу на колективну свідомість. У цьому контексті зростає актуальність переосмислення класичних теорій масової поведінки, зокрема ідей Г. Лебона, який одним із перших системно дослідив феномен психології мас. Його спостереження щодо емоційного зараження, навіювання та втрати індивідуальної свідомості в натовпі набувають нового змісту в умовах цифрової взаємодії, коли мільйони користувачів об'єднуються навколо спільних емоцій, наративів чи інформаційних хвиль.

Наукова проблема полягає у виявленні закономірностей, за якими принципи масової поведінки, описані Лебоном, проявляються в сучасному середовищі цифрової комунікації. Попри значну кількість досліджень у сфері медіа, бракує глибокого міждисциплінарного аналізу, що поєднує класичні психологічні концепції з сучасними комунікативними процесами. Соціальні мережі, на відміну від традиційних медіа, не лише передають інформацію, а й формують середовище, у якому користувачі одночасно є і споживачами, і творцями контенту. Це породжує нові форми масової поведінки, від флешмобів і вірусних кампаній до маніпуляцій суспільною свідомістю через алгоритмічне підсилення емоційного контенту.

Значення дослідження полягає в тому, що воно дозволяє глибше зрозуміти механізми функціонування масової комунікації в цифрову добу та її вплив на демократичні процеси, соціальну стабільність і цінності сучасного суспільства. Аналіз актуальності поглядів Г. Лебона в контексті соціальних медіа відкриває нові перспективи для розвитку теорій комунікації, медіаграмотності та інформаційної безпеки. Усвідомлення взаємозв'язку між емоційною природою масової взаємодії та технологічними інструментами її поширення є важливим кроком до формування відповідальної, етичної та критично мислячої комунікативної культури у глобальному цифровому середовищі.

Аналіз останніх досліджень. Проблематика масової комунікації в умовах цифрової доби є предметом міждисциплінарних досліджень, що поєднують соціально-психологічні, політологічні та комунікативні підходи. Значну увагу в сучасній науці приділено переосмисленню класичних концепцій натовпу, публічності та впливу медіа у контексті нових цифрових реалій.

Класичні праці Г. Лебона² та С. Московічі³ є концептуальними орієнтирами для осмислення феномену масової свідомості та поведінки, що зберігають наукову актуальність у добу цифрової комунікації. Лебон одним із перших описав психологію натовпу як простір, де індивід втрачає автономність мислення, піддається навіюванню й емоційному зараженню, що породжує колективну ірраціональність. Московічі, розвиваючи ідеї Лебона, показав історичну еволюцію натовпу, від фізичної юрби до символічних, ідеологічно консолідованих мас, які формуються через засоби комунікації. У цифрову епоху його підхід дозволяє пояснити, як онлайн-спільноти, рухи чи фан-культури створюють нові типи колективної ідентичності, що функціонують за принципом психологічної синхронізації. Погляди Е. Ноель-Нойман⁴ доповнюють цю традицію, розкриваючи роль соціального тиску, групової узгодженості та страху ізоляції в про-

² Le Bon, G. (1896) *The Crowd: A Study of the Popular Mind*. London: T. Fisher Unwin. Available at: <https://ratical.org/PandemicParallaxView/mp3s/The-Crowd-A-Study-of-the-Popular-Mind-by-Gustave-Le-Bon.pdf> (Accessed: 6 May 2025).

³ Moscovici, S. (1985). *The Age of the Crowd: A Historical Treatise on Mass Psychology*. Cambridge: Cambridge University Press, 418 p.

⁴ Noelle-Neumann, E. (1974). The Spiral of Silence: A Theory of Public Opinion. *Journal of Communication*, 24(2), p. 43-51. Available at: https://vnecas.wordpress.com/wp-content/uploads/2010/03/spiral_of_silence.pdf?utm_source (accessed 16 May 2025).

цесах прийняття рішень і формування громадської думки. Сукупно ці концепції створюють методологічну основу для аналізу сучасних цифрових середовищ, у яких механізми емоційного зараження, конформізму й мовчазної згоди посилюються алгоритмічними логіками видимості, повторення та залучення.

Праці Ю. Габермаса⁵ і М. Кастельса⁶ розкривають трансформацію публічної сфери та нові форми комунікаційної влади, що виникають у мережевому суспільстві. Ці концепції дозволяють осмислити, як цифрові медіа змінюють баланс між раціональним дискурсом і масовими емоційними впливами.

Дослідження критичних теоретиків, таких як К. Фукс⁷ та Н. Коулдрі й А. Гепп⁸, мають важливе значення для розуміння того, як соціальні платформи формують інформаційні структури, символічну владу та колективну уяву сучасності.

У сучасному контексті значний внесок роблять емпіричні й аналітичні дослідження феноменів дезінформації, маніпуляцій і цифрової мобілізації. Праці П. Померанцева⁹, Дж. Донован і Р. Фаріс¹⁰, Дж. Бреннона та співавторів¹¹ висвітлюють, як цифрові платформи можуть перетворюватися на інструмент політичного впливу й емоційної маніпуляції.

Окремо варто відзначити, дослідження у галузі цифрової комунікації, науковців Й. Фаркаса та Й. Шоу¹², а також Ш. Зубофф¹³. Вони пропонують глибокий аналіз сучасних викликів, з якими стикаються демократичні суспільства в умовах цифровізації. Зокрема, Фаркас і Шоу досліджують вплив постправди та фейкових новин на демократію, показуючи, як цифрові платформи поширюють дезінформацію, підриваючи довіру до медіа та політичних інститутів, і як політичні сили використовують це для маніпуляції громадською думкою. Ш. Зубофф у своїй праці вводить концепцію «капіталізму нагляду», описуючи нову форму економічної експлуатації, де персональні дані використовуються для прогнозування та маніпулювання поведінкою користувачів. Вона підкреслює, що цей процес не лише порушує приватність, але й загрожує основам демократії, оскільки великі технологічні компанії отримують надмірну владу над індивідами та суспільством.

Обидві праці пропонують важливі теоретичні положення для розуміння сучасних медіа-процесів та їхнього впливу на демократичні інститути, підкреслюючи необхідність критичного підходу до цифрових технологій та їхнього впливу на суспільство.

Таким чином, науковий доробок переконливо свідчить, що ідеї класичних теоретиків масової комунікації залишаються надзвичайно актуальними у цифрову добу. Вони дають змогу глибше зрозуміти психологічні механізми масової поведінки, формування колективних емоцій і громадської думки в мережевому середовищі. Водночас сучасні реалії цифрової комунікації вимагають подальшого переосмислення цих теоретичних підходів, з урахуванням дії алгорит-

⁵ Habermas, J. (1996). *Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy*. Cambridge, MA: MIT Press, 631 p. Available at: <https://teddykw2.wordpress.com/wp-content/uploads/2012/07/jc3bcrngen-habermas-between-facts-and-norms.pdf> (accessed 17 May 2025).

⁶ Castells, M. (2009). *Communication Power*. Oxford : Oxford University Press, 571 p. Available at: https://archive.org/details/communicationpow0000cast/page/n5/mode/2up?utm_source (accessed 16 May 2025).

⁷ Fuchs, C. (2017). *Social Media: A Critical Introduction*. 2nd edition. London: Sage, 400 p.

⁸ Couldry N., Hepp A. (2017). *The Mediated Construction of Reality*. Cambridge: Polity Press, 256 p. Available at: <https://download.e-bookshelf.de/download/0010/8804/28/L-G-0010880428-0026716188.pdf> (accessed 16 May 2025).

⁹ Pomerantsev, P. (2019). *This Is Not Propaganda: Adventures in the War Against Reality*. London: Faber & Faber, 256 p.

¹⁰ Donovan, J., Faris, R. (2021) Reconciling Social Media & Democracy: Joan Donovan and Robert Faris. *Tech-Policy.Press*, 14 October. Available at: <https://www.techpolicy.press/reconciling-social-media-democracy-joan-donovan-and-robert-faris/> (accessed 10 May 2025).

¹¹ Brennen, J., Simon, F., Howard, P., Nielsen, R. (2020). Types, Sources, and Claims of COVID-19 Misinformation, *Reuters Institute for the Study of Journalism*. Available at: <https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/types-sources-and-claims-covid-19-misinformation> (accessed 17 May 2025).

¹² Farkas, J. & Schou, J. (2020). *Post-Truth, Fake News and Democracy: Mapping the Politics of Falsehood*. New York: Routledge, 176 p. Available at: <https://www.johanfarkas.com/wp-content/uploads/2020/03/Post-Truth-Fake-News-and-Democracy-Chapter-1.pdf> (accessed 30 May 2025).

¹³ Zuboff, S. (2019). *The Age of Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power*. London: Profile Books, 704 p.

мів, динаміки платформ, глобальних інформаційних асиметрій і нових форм медіаактивізму. Отже, науковий дискурс потребує інтеграції класичної соціально-психологічної спадщини з міждисциплінарними підходами до аналізу цифрової публічності та когнітивних процесів у мережевій комунікації.

Формулювання мети та завдання статті. Мета статті полягає у дослідженні трансформації масової комунікації в умовах цифрового суспільства та в аналізі актуальності ідей класичних теоретиків для розуміння процесів комунікаційної взаємодії, формування громадської думки й колективної поведінки у добу соціальних медіа. Для досягнення цієї мети визначено такі завдання: проаналізувати класичні концепції Лебона та інтерпретації С. Московічі щодо поведінки мас; дослідити трансформацію традиційних процесів комунікації під впливом цифрових технологій і соціальних мереж; виявити роль медіа та харизматичних лідерів у формуванні громадських настроїв і колективних емоцій; оцінити позитивні та негативні наслідки масової комунікації для демократичних процесів, соціальної стабільності та критичного мислення; сформулювати рекомендації щодо розвитку медіаграмотності, етичної комунікації та відповідальної взаємодії в цифровому середовищі для збереження індивідуальної автономії та демократичних цінностей.

Виклад основного матеріалу. У ХХІ ст. коли соціальні мережі стали головним простором комунікації, дедалі частіше науковці та аналітики звертаються до ідей минулого, щоб пояснити сучасні процеси. Адже феномени, які ми спостерігаємо сьогодні у віртуальних середовищах, від масових флешмобів до політичних кампаній у Twitter чи TikTok мають багато спільного з тим, що ще понад сто років тому описував класик соціальної психології. Одним із найвпливовіших мислителів, чий праці й сьогодні залишаються надзвичайно актуальними, є французький соціальний психолог і антрополог Г. Лебон (1841-1931). Дослідження психології мас стали ключовою відправною точкою для розуміння того, як колективні настрої можуть впливати на індивідуальну поведінку, громадську думку та навіть визначати хід політичних процесів у суспільстві.

Його книгу уважно читали й аналізували багато впливових діячів, які визначили обличчя ХХ ст. – від В. Леніна та З. Фрейда до Дж. Моррісона й Е. Бернайса, від Б. Муссоліні до А. Гітлера. Для багатьох із них вона стала інтелектуальним інструментом, здатним змінювати хід історії. Вона відкривала неймовірні можливості тим, хто осягав мистецтво керувати масовою свідомістю. Недаремно самого Лебона називають інтелектуалом-самоучкою та «батьком психології натовпу» ХІХ ст.¹⁴

Г. Лебон у своїй класичній праці «Натовп: дослідження народного розуму» звернув увагу на феномен, що індивіди, зібрані разом у натовпі, починають діяти зовсім інакше, ніж окремо. Він підкреслював анонімність, емоційну заразливість та одноманітність у поведінці мас. Сьогодні, в епоху цифрових технологій, його ідеї несподівано отримали нове життя: соціальні мережі формують своєрідні «онлайн-натовпи», що діють за схожими законами, хоча механізми й масштаби змінилися¹⁵.

Саме з цієї точки відліку варто перейти до аналізу його концепцій у контексті сучасності. Якщо у минулі епохи влада зосереджувалася в руках монархів, які за власним бажанням визначали суспільні зміни, то маси залишалися відстороненими від активного впливу на політику. Лише доба Просвітництва поступово змінила ситуацію, відкривши шлях до усвідомлення народом власної сили. Цей переломний момент став підґрунтям Французької революції, коли маси вперше заявили про право диктувати умови своєму правителю та вимагати нових принципів організації влади.

Поділяючи цю перспективу, Г. Лебон критично оцінював зростання впливу натовпу, застерігаючи, що воно може зруйнувати основи цивілізації. У своїй праці він писав: «Натовпи дещо нагадують сфінкса з античної легенди: необхідно знайти розв'язання проблем, які пропонує їхня психологія, або ж змиритися з тим, що вони нас поглинуть»¹⁶.

¹⁴ Laurin, O. (2019). Social Media: A New Way to Craft the Popular Mind. *The link*. April 12. Available at: <https://thelinknewspaper.ca/article/social-media-a-new-way-to-craft-the-popular-mind> (accessed 27 May 2025).

¹⁵ Le Bon, G. (1896). *Op. cit.*, p. 8.

¹⁶ *Ibid.*, p. 13.

У сучасному світі подібну функцію відіграють соціальні мережі, які надають людям у глобальному масштабі платформу для об'єднання заради спільної мети. Частково усвідомлюючи власний вплив, індивіди беруть участь у форумах, блогах, дискусійних платформах, коментують публікації та поширюють ідеї. Водночас цифровий простір створює можливість для поширення шкідливих петицій, цькування, пропаганди расизму, сексизму, мови ворожнечі, а також дезінформації, причому все це може здійснюватися в умовах повної анонімності. Соціальні мережі формують новий ґрунт для розвитку психології натовпу, трансформуючи її механізми у цифрове середовище з безпрецедентним охопленням аудиторії. Механізми емоційного впливу можна простежити й у соціальних мережах, де «лайки», поширення та вірусні тренди виконують роль каталізаторів колективних емоцій¹⁷.

На відміну від епохи Лебона, сучасні «онлайн-натовпи» існують у постійній взаємодії з технологічними системами, які не лише підсилюють психологічне зараження, але й задають нову динаміку лідерства та впливу. Саме тут стає очевидним обмеження класичної теорії Г. Лебона: надмірна універсалізація масової поведінки та недооцінка соціально-економічних і культурних контекстів. Проте його основне твердження, що маси схильні піддаватися впливу простих і емоційно заряджених меседжів залишається надзвичайно актуальним для розуміння сучасної політики та медійного простору.

Одним із яскраво задокументованих прикладів є історія С. Трипаті, студента Університету Браун. У 2013 р., після теракту на Бостонському марафоні, користувачі платформи Reddit та деякі інші інтернет-спільноти почали активно шукати підозрюваних, аналізуючи фотографії з місця події. Через певну зовнішню схожість із реальними виконавцями вибуху користувачі помилково ідентифікували Трипаті як одного з нападників. Ці звинувачення швидко поширилися, їх підхопили медіа та соціальні мережі, що створило потужний хвильовий ефект. Для самого студента та його родини це стало серйозним потрясінням: вони зазнали сильного психологічного тиску, зіткнулися з негативною увагою з боку суспільства й відчули несправедливий осуд. Цей випадок наочно продемонстрував, як «онлайн-натовп» може за лічені години зруйнувати репутацію людини, посіяти страх і дезінформацію та породити небезпечні суспільні домисли, які не мають нічого спільного з реальністю¹⁸.

В Україні також є показові приклади впливу «онлайн-натовпу» на суспільну свідомість. Один із них пов'язаний із масованими інформаційними атаками через бот-акаунти, так звані «ферми аватарів». Такі акаунти створюються з фальшивими чи згенерованими фотографіями, іменами з помилками або штучними варіаціями, після чого активно включаються в коментування публікацій у соцмережах і новинних ресурсах. Їхня головна мета полягає у поширенні дезінформації, створення ілюзії масової підтримки певних ідей, а також нагнітання паніки чи недовіри до офіційної інформації. Подібні атаки стали особливо відчутними у період повномасштабної війни, коли інформаційний простір України перетворився на поле битви за уми й настрої людей. Як відзначають експерти, це явище має безпрецедентні масштаби та суттєво впливає на довіру суспільства до медіа, ускладнює критичне сприйняття новин і створює небезпечний ґрунт для поширення страху, хаосу й суспільних домислів.

Вище наведені приклади дають можливість зробити висновок, що натовпи, захоплені емоціями, втрачають здатність до логічного міркування. Г. Лебон застерігав, що суспільства повинні спиратися на закони, системи освіти та раціональні принципи, оскільки домінування імпульсивних мас може призвести до анархії й руйнування культурних основ цивілізації¹⁹. Його висновки залишаються актуальними, особливо в умовах, коли соціальні мережі посилюють феномен психології натовпу та створюють ризики для демократичних інститутів.

У процесі ухвалення суспільно важливих рішень необхідним є критичний підхід, що ґрунтується на перевірці фактів і здатності сумніватися навіть у привабливих ідеях. Сучасний світ дає численні приклади, коли відсутність критичного мислення призводить до колективних помилок. Так, під час пандемії COVID-19 поширення конспірологічних теорій про «чіпування» чи

¹⁷ Tufekci, Z. (2017). *Twitter and Tear Gas: The Power and Fragility of Networked Protest*. New Haven: Yale University Press, p. 1. Available at: <https://d-nb.info/124031910X/34> (accessed 30 May 2025).

¹⁸ Gourarie, C. (2015). A closer look at the man wrongfully accused of being the Boston bomber. *Columbia Journalism Review*. October 9. Available at: https://www.cjr.org/analysis/sunil_tripathi_was_already_dead.php?utm_s (accessed 29 May 2025).

¹⁹ Le Bon, G. (1896) Op. cit.

«план Дембіла» відволікало увагу від реальних загроз і знижувало рівень довіри до наукових інституцій²⁰. Аналогічно, у 2022-2023 рр. пропагандистські кампанії Росії, спрямовані на виправдання агресії проти України, використовували емоційні меседжі про «захист традиційних цінностей» чи «боротьбу з нацизмом», апелюючи до страхів та ідентичності замість фактів²¹.

Також рух QAnon у США перетворив анонімні повідомлення на політичний культ, який спонукав людей до насильства та підриву виборчого процесу²². Це стало показовим прикладом того, як цифрові платформи можуть породжувати політичні культи, що підривають довіру до демократичних інституцій. Варто нагадати, що рух виник у 2017 р. на форумах 4chan та 8kun, де анонімний користувач «Q» публікував повідомлення про нібито «таємну боротьбу» Д. Трампа з «глибинною державою». Ці конспірологічні тези перетворилися на своєрідну ідеологію, що поєднувала елементи месіанізму, популізму й антиінтелектуалізму²³. Соціальні мережі, насамперед Facebook, Twitter і YouTube сприяли поширенню QAnon, оскільки алгоритми підсилювали контент, який викликав сильні емоції. У межах спільноти формувалася альтернативна реальність, де будь-яка критика сприймалася як «змова». Наслідком стала радикалізація частини прихильників, яка проявилася під час штурму Конгресу США 6 січня 2021 р. Учасники акції, що використовували символіку QAnon, намагалися зірвати підтвердження результатів виборів²⁴. Таким чином, Феномен QAnon показав, як емоційне зараження та алгоритмічне підсилення у цифровому середовищі здатні перетворити теорії змови на політичну силу, яка підриває суспільну єдність і легітимність демократії.

Безкритичне наслідування харизматичних лідерів або популярних блогерів у соціальних мережах, зокрема на платформах TikTok, Telegram чи YouTube перетворилося на один із найнебезпечніших викликів сучасним демократіям. Алгоритми цих платформ підсилюють емоційний і спрощений контент, створюючи ілюзію авторитету та довіри до «впливових персон», чії думки часто сприймаються як істина без перевірки. У результаті формується цифрова форма харизми, коли популярність підмінює компетентність, а візуальні ефекти та щирий тон замінюють аргументи й докази.

Такі «нові лідери думок» можуть цілеспрямовано чи несвідомо просувати політичні меседжі, маніпулювати емоціями аудиторії та радикалізувати громадські настрої. Під час виборчих кампаній у різних країнах блогери й стримери нерідко мобілізують мільйони підписників до участі в акціях протесту або підтримки певних політичних сил, не завжди усвідомлюючи наслідки своїх дій. Як підкреслюють американські дослідники Дж. Донован і Р. Фаріс (2021), сучасні соціальні медіа створюють сприятливе середовище для маніпуляцій довірою та політичної поляризації, адже алгоритми платформ заохочують поширення емоційно насиченого контенту й посилюють вплив «нових лідерів думок» на громадські настрої²⁵. У деяких випадках, як під час дезінформаційних хвиль навколо війни Росії проти України, TikTok став платформою для поширення фейкових «воєнних репортажів» та проросійських наративів, що впливали на міжнародну аудиторію. Схожа ситуація спостерігалась і в країнах Центральної та Східної Європи, де деякі популярні блогери поширюють антиєвропейські чи антиукраїнські меседжі, маскуючи їх під «альтернативну думку».

Читаючи працю Г. Лебона в контексті розуміння сучасності, можна побачити низку прямих аналогій. Франція XIX ст. переживала політичні кризи та революційні потрясіння, що створювало атмосферу постійної нестабільності. Подібно до цього, сьогодні світ зіштовхується з викликами, які розхитують соціально-політичні системи: війною Росії проти України, хвилею протестних рухів у Європі та США, а також посиленням авторитарних тенденцій у низці кра-

²⁰ Brennen, J., Simon, F., Howard, P., Nielsen, R. (2020). Op. cit.

²¹ The Digital Forensic Research Lab (2024). Undermining Ukraine: How Russia widened its global information war in 2023. *Atlantic Council*. Available at: <https://www.atlanticcouncil.org/in-depth-research-reports/report/undermining-ukraine-how-russia-widened-its-global-information-war-in-2023/> (accessed 17 May 2025).

²² Roose, K. (2021). *Q: Into the Storm – The Rise and Fall of QAnon*. New York: HarperCollins, p. 45.

²³ Kim, S., Kim, J. (2022). *The Information Ecosystem of Conspiracy Theory: Examining the QAnon Narrative on Facebook*. Available at: <https://arxiv.org/pdf/2211.14542> (accessed 17 May 2025).

²⁴ Rubin O., Bruggeman L., Steakin W. (2021) QAnon emerges as recurring theme of criminal cases tied to US Capitol siege. *ABC News*. 19 Jun. Available at: <https://abcnews.go.com/US/qanon-emerges-recurring-theme-criminal-cases-tied-us/story?id=75347445> (accessed 17 May 2025).

²⁵ Donovan, J., Faris, R. (2021) Op. cit.

ін²⁶. Лебон наголошував, що в натовпі людина втрачає почуття індивідуальної відповідальності, а емоції поширюються миттєво. У ХХІ ст. таку функцію дедалі частіше виконують соціальні мережі, де вірусні пости, меми та гасла стають аналогом революційних закликів ХІХ ст., замінюючи складні аргументи простими символами²⁷. Як і в епоху Лебона, сьогодні надзвичайно важливою залишається роль харизматичних лідерів, здатних маніпулювати масовою свідомістю. Приклади популістських рухів у США, Бразилії чи Європі демонструють, як короткі емоційні меседжі мобілізують величезні маси людей, що іноді призводить до атак на демократичні інституції, як це сталося під час штурму Капітолію 6 січня 2021 р.²⁸. Подібно до «лабораторії ідеологій» Франції ХІХ ст., сьогоднішній світ також є простором формування нових ідей – від кліматичного активізму та цифрового лібералізму до неофашистських рухів. Це підтверджує актуальність спостереження Лебона: психологічні механізми, що стоять за масовими рухами, часто пояснюють їхню силу більше, ніж суто економічні чи політичні причини.

Г. Лебон приділяє особливу увагу лідерам, тим харизматичним фігурам, які можуть впливати на маси за допомогою прямолінійної, емоційно зарядженої риторики. Їхній вплив ґрунтується на трьох основних тактиках: повторенні, що закріплює повідомлення у громадській свідомості шляхом постійного підкріплення; спрощенні, яке усуває складні нюанси для створення чітких і доступних ідей; та авторитеті, який формує відчуття беззаперечного командування, що викликає довіру та слухняність. Саме завдяки цим психологічним механізмам лідери здатні з дивовижною ефективністю формувати думки та керувати поведінкою великих мас²⁹.

Лідери минулого, такі як У. Черчилль чи Шарль де Голль, уособлювали раціонально-інституційне лідерство, засноване на переконанні, моральній аргументації та здатності до публічного обґрунтування стратегічних рішень. Їхня сила полягала у здатності формувати консенсус через слово, а не примус. Так, Черчилль у промовах часів Другої світової війни апелював до раціональної надії й моральної відповідальності нації, тоді як де Голль, проголошуючи відновлення Франції, поєднував риторику честі з інтелектуальною ясністю політичної мети.

На противагу цьому, багато сучасних лідерів діють у середовищі цифрової публічності, де комунікація часто втрачає дискурсивний характер. Д. Трамп або Ж. Болсонару, використовуючи соціальні мережі як інструмент мобілізації, трансформували політичний дискурс у формат емоційного звернення до мас, де аргументи поступаються місцем афективним наративам³⁰. Їхня риторика радше підкріплює поділ на «своїх» і «чужих», ніж стимулює комунікативну згоду, що суперечить габермасівському ідеалу публічності.

Водночас лідери нового покоління, зокрема В. Зеленський або Дж. Ардерн, демонструють інший тип – емпатійно-комунікативне лідерство, у якому поєднуються прозорість, залучення громадськості та аргументований діалог. Їхня публічна комунікація підсилює легітимність влади через довіру, а не через страх або харизму. Таким чином, еволюція політичного лідерства демонструє перехід від риторично-мобілізаційних моделей минулого до інтерактивно-комунікативних форматів сьогодення, де успішний лідер – це не той, хто перекрикує інших, а той, хто здатен переконати раціональною аргументацією.

Харизматичні лідери, які майстерно маніпулюють колективними емоціями, здатні перетворити маси на інструмент власних амбіцій. Особливо показовим є приклад В. Путіна, який упродовж двох десятиліть вибудував модель влади, засновану на поєднанні харизми, страху та символічного контролю. Його комунікаційна стратегія спирається на механізми масової психології, зокрема формування образу «вождя-захисника» і конструювання уявлення про зовнішню загро-

²⁶ Diamond, L. (2019). *Ill Winds: Saving Democracy from Russian Rage, Chinese Ambition, and American Complacency*. New York: Penguin Press, pp. 1-30.

²⁷ Castells, M. (2012). *Networks of Outrage and Hope: Social Movements in the Internet Age*. Cambridge: Polity, p. 1. Available at: <https://voidnetwork.gr/wp-content/uploads/2019/11/Networks-of-Outrage-and-Hope-Social-Movements-in-the-Internet-Age-Manuel-Castells.pdf> (accessed 28 May 2025).

²⁸ Beauchamp, Z. (2021). The Capitol Riot Revealed the Dark Reality of Right-Wing Media. *Vox*, January, 7. Available at: <https://www.vox.com/22217747/republicans-antifa-storm-the-capitol-trump-washington-dc-stop-steal-impeachment-election-hawley-cruz> (accessed 30 May 2025).

²⁹ Le Bon, G. (1896). *Op. cit.*, p. 117-120.

³⁰ Ott, B. L. (2017). The age of Twitter: Donald J. Trump and the politics of debasement. *Critical Studies in Media Communication*, 34(1), p. 59. Available at: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/15295036.2016.1266686> (accessed 17 May 2025).

зу. Через державні медіа, міфологізовані наративи про «велич Росії» та сакралізацію насильства Кремль мобілізує емоційно налаштовані маси, формуючи стан колективної лояльності й морального виправдання агресії.

Такий підхід відтворює механізми, описані ще Г. Лебоном (1895), який застерігав, що натовп легко підкоряється сильній волі, коли та апелює до інстинктів, а не до розуму³¹. У такому середовищі колективні емоції витісняють критичне мислення, створюючи ґрунт для поширення готових ідей та маніпуляцій. Емоційна солідарність без усвідомлення змісту боротьби може слугувати інструментом маніпуляції, що наочно проявилось під час штурму Капітолію; як зазначають журналісти *The Dispatch* (2021), радикальні медіа здатні конструювати альтернативну реальність, впливаючи на поведінку мас³². Противагою цьому виступають культура публічного діалогу та критичне мислення, що забезпечують розвиток демократичного суспільства³³.

Водночас цифрові масові комунікації поєднують емоційне та раціональне: сучасний лідер, аби бути ефективним, змушений балансувати між мобілізацією через емоції та аргументованим переконанням. Приклади Д. Трампа і Ж. Болсонару демонструють, як емоційні звернення швидко формують громадську думку, використовуючи соціальні мережі для прямої комунікації з прихильниками, маніпулюючи страхами та націоналістичними настроями, а також створюючи чітку дихотомію «своїх» і «чужих». У протилежність цьому В. Зеленський у своїй комунікації поєднує особисту емпатію, публічну прозорість і аргументовані заяви щодо стратегічних рішень, що підвищує довіру громадян та стимулює критичне обговорення політичних кроків. Дж. Ардерн, як прем'єрка Нової Зеландії, демонструвала ефективність прозорого та доброзичливого стилю, особливо під час криз, таких як пандемія COVID-19 та теракт у Крайстчерч, де поєднувала чіткі настанови з моральною аргументацією та публічною емпатією. Поєднання цих стратегій, мобілізації через емоції та переконання через раціональний дискурс, безпосередньо впливає на політичну стабільність, довіру до влади та спроможність суспільства до критичного аналізу інформації, підкреслюючи, що ефективне лідерство у цифрову добу потребує майстерності в управлінні як афектом, так і аргументом.

Своєрідним продовженням ідей Г. Лебона стала робота французького соціального психолога румунського походження, одного із засновників теорії соціальних уявлень, С. Московічі – «Епоха натовпу: історичний трактат про масову психологію» (1985), у якій ці ідеї було осмислені у ширшому історичному та політичному контексті ХХ ст. Якщо Лебон аналізував поведінку натовпу у Франції ХІХ ст., де революції, індустріалізація й соціальні трансформації створювали середовище нестабільності, то Московічі показав, як ці концепції були інструменталізовані політичними режимами. Він підкреслював, що ідея «психології мас» виходила далеко за межі французької дійсності й стала основою для практики масової політики в Європі ХХ ст. Саме на цих теоретичних підвалинах вибудовували свою риторику й стратегії тоталітарні лідери, від Муссоліні до Гітлера, які майстерно використовували механізми емоційної заразливості, роль символів і гасел для мобілізації суспільства³⁴. До цього ж ряду можна віднести сталінську пропаганду, що апелювала до архетипних образів («Велика Вітчизняна війна», «героїчний трудовий народ») та створювала атмосферу колективної ідентичності через масові мітинги, кіно та плакат. Подібні механізми масової психології застосовувалися і в післявоєнний період: від кампаній маоїстського Китаю до культу особи у Північній Кореї, де символічна мова стала ядром політичного управління³⁵. Приклади цього можна побачити у феномені «Арабської весни» (2011), де цифрові платформи стали каталізатором протестної мобілізації³⁶, або в сучасних інформаційних кампаніях Кремля, що активно використовують меми, наративи та візуальні символи для впливу на міжнародну аудиторію. Різниця лише в інфраструктурі, адже тепер ці про-

³¹ Le Bon, G. (1896). Op. cit.

³² The Dispatch Staff (2021) *The Morning Dispatch: The Alternate Reality Machine*, 12 January. available at: <https://thedispatch.com/newsletter/morning/the-morning-dispatch-the-alternate/> (accessed: 10 May 2025)

³³ Habermas, J. (1996). Op. cit., p. 110.

³⁴ Moscovici, S. (1985). Op. cit., p. 200-220.

³⁵ Reicher S., Haslam S. A., Hopkins N. (2005). Social identity and the dynamics of leadership: Leaders and followers as collaborative agents in the transformation of social reality. *The Leadership Quarterly*. Vol. 16, No. 4, p. 547-568. Available at: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S1048984305000676> (accessed 11 May 2025).

³⁶ Tufekci, Z. (2017). Op. cit., p. 5.

цеси пришвидшені алгоритмами соціальних мереж, які підсилюють ефект психологічного зараження та створюють нові виклики для демократії й суспільної стійкості³⁷. Алгоритмічний відбір контенту сприяє формуванню «інформаційних бульбашок», у межах яких емоційні реакції користувачів взаємно посилюються, що відповідає описаному Гюставом Лебоном феномену «зараження натовпу»³⁸.

Розвиваючи ідеї Г. Лебона³⁹, С. Московічі довів, що психологія мас вийшла далеко за межі аналізу юрби XIX ст. й перетворилася на дієвий інструмент політичної практики XX ст.⁴⁰. Основні спостереження Лебона залишаються актуальними: емоційне зараження, конформізм і втрата особистої відповідальності зумовлюють схильність людей підкорятися настроям більшості⁴¹. Хоча ці закономірності були сформульовані понад століття тому, вони яскраво проявляються у сучасному цифровому середовищі. Емоційні імпульси миттєво поширюються мережею, а вірусні повідомлення здатні викликати масові хвилі гніву, страху чи захоплення⁴². У такому контексті інфлюенсери та політики дедалі частіше звертаються не до аргументів розуму, а до емоцій, мобілізуючи аудиторії за допомогою символів, гасел і візуальних образів⁴³.

Поширення цих процесів у цифровому просторі зумовлює нові форми соціальної динаміки, у яких психологічні механізми масової поведінки поєднуються з тиском громадської думки. Цю взаємодію ґрунтовно дослідила німецька дослідниця Е. Нойман, сформулювавши у 1970-х рр. концепцію «спіралі мовчання»⁴⁴. На її думку, люди схильні замовчувати власні переконання, якщо вважають, що вони суперечать панівній громадській думці. Страх соціальної ізоляції змушує індивіда підлаштовуватися під колективні настрої, навіть якщо вони суперечать його внутрішнім переконанням. Таким чином, домінуючі погляди посилюються, адже меншість залишається невидимою й не озвучує альтернативних позицій. Це створює своєрідну «спіраль», коли мовчання одних підживлює впевненість інших у власній правоті, поступово витісняючи плюралізм думок.

У цифрову епоху масова комунікація набуває нових моральних і політичних викликів, а простір соціальних медіа дедалі частіше стає ареною маніпуляцій, дезінформації та «емоційної диктатури», коли суспільні настрої спрямовуються через емоційно заряджений контент, створений для мобілізації чи поляризації аудиторій⁴⁵. Алгоритми, які визначають, що саме бачить користувач, підсилюють афективні реакції й формують своєрідну «емоційну економіку» уваги, у якій виграє не істина, а те, що викликає найсильніші відчуття. Німецький соціолог і філософ Ю. Габермас наголошував, що основою демократичного суспільства є раціональний публічний дискурс, у якому громадяни здатні критично обговорювати питання спільного значення та досягати згоди через аргументи, а не примус⁴⁶. Однак цифрове середовище радикально змінює умови цього дискурсу: алгоритми та комерційна логіка платформ сприяють фрагментації спільного простору обговорення і замінюють аргументативну взаємодію емоційними імпульсами.

Як зазначила американська соціальна психологиня, професорка Гарвардської школи бізнесу, одна з провідних дослідниць цифрової економіки та соціальних наслідків технологічного контролю Ш. Зубофф у межах «капіталізму спостереження» користувач перетворюється на об'єкт прогнозування й поведінкового впливу, що знижує автономію громадянина⁴⁷. У своїй фунда-

³⁷ Tufekci, Z. (2017). *Op. cit.*, p. 10.

³⁸ Fuchs, C. (2017). *Op. cit.*, p. 150.

³⁹ Le Bon, G. (1896). *Op. cit.*

⁴⁰ Moscovici, S. (1985). *Op. cit.*, p. 205.

⁴¹ Janis I. (1972). *Victims of Groupthink: A Psychological Study of Foreign-Policy Decisions and Fiascoes*. Boston: Houghton Mifflin, 349 p. Available at: https://archive.org/details/janis_groupthink/page/n61/mode/2up?utm_source= (accessed 12 May 2025).

⁴² Castells M. (2009). *Op. cit.*

⁴³ Couldry N., Hepp A. (2017). *Op. cit.*, p. 45.

⁴⁴ Noelle-Neumann, E. (1974). *Op. cit.*, p. 43-51.

⁴⁵ Farkas, J. & Schou, J. (2020). *Op. cit.*, p. 10.

⁴⁶ Habermas, J. (1984). *The Theory of Communicative Action. Vol. 1: Reason and the Rationalization of Society*. Boston: Beacon Press, p. 88. Available at: <https://teddykw2.wordpress.com/wp-content/uploads/2012/07/jurgen-habermas-theory-of-communicative-action-volume-1.pdf> (accessed 17 May 2025).

⁴⁷ Zuboff, S. (2019). *The Age of Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power*. London: Profile Books, p. 34.

ментальній праці вона не тільки розкриває етичні та демократичні ризики цифрової епохи, але й досліджує нову форму влади – «капіталізм спостереження», у межах якого технологічні корпорації збирають, аналізують і монетизують дані про поведінку користувачів, перетворюючи їх на прогнозовані й керовані об'єкти.

У такій ситуації постає нагальна потреба в етичному регулюванні цифрового простору, яке б поєднувало свободу вираження з відповідальністю за інформаційний вплив. Демократичне суспільство потребує не лише технологічних рішень, а передусім розвитку медіаграмотності, освіти та критичного мислення, що допомагають громадянам усвідомлювати маніпулятивні стратегії, розпізнавати фейки й зберігати автономність судження. Саме цифрова етика повинна виходити за межі технічної компетентності, охоплюючи культуру відповідального спілкування та емпатії в мережевих спільнотах.

Таким чином, етичний і демократичний вимір цифрової масової комунікації зводиться до пошуку балансу між емоційністю та раціональністю, технологічним прогресом і гуманістичними цінностями. Збереження демократичного дискурсу можливе лише за умови формування спільнот, у яких аргумент має більшу вагу, ніж емоційна маніпуляція, а цифрові технології служать не інструментом контролю, а засобом публічного діалогу.

Висновки. Феномен масової поведінки залишається одним із найскладніших і водночас найактуальніших об'єктів дослідження масової комунікації. Він поєднує в собі як потенціал єднання, співпереживання та колективної дії, так і ризик хаотичних, емоційно забарвлених і деструктивних проявів. У цифрову добу ці процеси посилюються завдяки дії алгоритмів, які формують афективне середовище, що підживлює поляризацію, дезінформацію й маніпуляцію громадською думкою.

Особливу загрозу становить здатність харизматичних лідерів і медіаактивістів експлуатувати емоції мас, перетворюючи енергію солідарності на інструмент контролю. У таких умовах демократія втрачає свою раціональну основу, описану Ю. Габермасом, публічний дискурс, заснований на аргументі, а не на афекті. Водночас саме розвиток медіаграмотності, критичного мислення та етичної культури комунікації стає головним чинником збереження автономії особистості в інформаційно насиченому середовищі.

Поєднання класичних ідей Г. Лебона та подальших інтерпретацій С. Московічі дозволяє глибше осмислити, як механізми емоційного зараження, повторення й авторитету трансформуються у цифровому контексті. Вони не втратили своєї актуальності навпаки, стали невід'ємними складовими сучасних медіапроцесів, що визначають політичні наративи, суспільні рухи та демократичну культуру.

Соціально-психологічна традиція, репрезентована працями Г. Лебона, трактує масу передусім як сферу домінування емоційного начала: індивіди, залучені до колективної взаємодії, втрачають автономність суджень, піддаються навіюванню та емоційному зараженню, що веде до ірраціональних форм поведінки. С. Московічі, розвиваючи ці ідеї, зміщує акцент із фізичного натовпу на символічні та ідеологічно сконструйовані маси, показуючи, що емоційна синхронізація може відбуватися й без безпосередньої тілесної присутності, а через комунікаційні канали та спільні наративи. Обидва підходи сходяться в тому, що масова поведінка формується не стільки раціональним обговоренням, скільки емоційними імпульсами, образами та простими словесними схемами, здатними швидко мобілізувати великі групи людей.

Натомість інша лінія класичної теорії масової комунікації, репрезентована працями Е. Нойль-Нойман, актуалізує вимір соціальної раціональності, що реалізується не через публічну аргументацію, а через механізми страху соціальної ізоляції та прагнення індивідів до конформної узгодженості з домінантною позицією. У теорії «спіралі мовчання» Нойман соціальна раціональність постає як результат страху ізоляції та орієнтації індивідів на домінантні настрої й позиції публічного простору. У цифрових соціальних мережах цей механізм посилюється алгоритмічною логікою видимості, коли популярні або емоційно заряджені позиції отримують непропорційно більшу увагу, формуючи ілюзію консенсусу.

Разом ці теоретичні підходи дозволяють проаналізувати сучасні цифрові комунікації як простір постійної взаємодії й напруження між емоційним і раціональним. У цьому сенсі аналіз класичних теорій стає не формальним зверненням до авторитетів, а інструментом для системного розуміння того, як цифрові комунікації впливають на демократію, соціальну стабільність і критичне мислення.

Таким чином, ключовим завданням сучасної масової комунікації є забезпечення балансу між колективною солідарністю та індивідуальною автономією, між емоційним залученням і раціональним осмисленням. Лише за такого підходу цифрове середовище може розглядатися не як поле маніпуляцій, а як середовище відповідального діалогу, де аргумент і моральна свідомість переважають над алгоритмами та імпульсивними емоційними реакціями. Звернення до класичних теорій масової комунікації має здійснюватися не фрагментарно, а в межах цілісного концептуального поля, що уможливорює систематизацію різних підходів до осмислення масової поведінки та їх співвіднесення із сучасними цифровими практиками. У такій теоретичній рамці диалогізація емоційного й раціонального вимірів масової комунікації постає ключовою й залишається аналітично значущою в XXI ст.

References

1. Beauchamp, Z. (2021). The Capitol Riot Revealed the Dark Reality of Right-Wing Media. Vox, January, 7. Available at: <https://www.vox.com/22217747/republicans-antifa-storm-the-capitol-trump-washington-dc-stop-steal-impeachment-election-hawley-cruz> (accessed 30 May 2025).
2. Brennen, J., Simon, F., Howard, P., Nielsen, R. (2020). Types, Sources, and Claims of COVID-19 Misinformation, *Reuters Institute for the Study of Journalism*. Available at: <https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/types-sources-and-claims-covid-19-misinformation> (accessed 17 May 2025).
3. Castells, M. (2009). *Communication Power*. Oxford : Oxford University Press, 571 p. Available at: https://archive.org/details/communicationpow0000cast/page/n5/mode/2up?utm_source (accessed 16 May 2025).
4. Couldry N., Hepp A. (2017). *The Mediated Construction of Reality*. Cambridge: Polity Press. 256 p. Available at: <https://download.e-bookshelf.de/download/0010/8804/28/L-G-0010880428-0026716188.pdf> (accessed 16 May 2025).
5. Diamond, L. (2019). *Ill Winds: Saving Democracy from Russian Rage, Chinese Ambition, and American Complacency*, New York: Penguin Press. 384 p.
6. Donovan, J., Faris, R. (2021) Reconciling Social Media & Democracy: Joan Donovan and Robert Faris. *TechPolicy.Press*, 14 October. Available at: <https://www.techpolicy.press/reconciling-social-media-democracy-joan-donovan-and-robert-faris/> (accessed 10 May 2025).
7. Farkas, J. & Schou, J. (2020). *Post-Truth, Fake News and Democracy: Mapping the Politics of Falsehood*. New York : Routledge. 176 p. Available at: <https://www.johanfarkas.com/wp-content/uploads/2020/03/Post-Truth-Fake-News-and-Democracy-Chapter-1.pdf> (accessed 30 May 2025).
8. Fuchs, C. (2017). *Social Media: A Critical Introduction*. 2nd edition. London: Sage. 400 p.
9. Gourarie, C. (2015). A closer look at the man wrongfully accused of being the Boston bomber. *Columbia Journalism Review*. October 9. Available at: https://www.cjr.org/analysis/sunil_tripathi_was_already_dead.php?utm_s (accessed 29 May 2025).
10. Habermas, J. (1984). *The Theory of Communicative Action. Vol. 1: Reason and the Rationalization of Society*. Boston : Beacon Press. 465 p. Available at: <https://teddykw2.wordpress.com/wp-content/uploads/2012/07/jurgen-habermas-theory-of-communicative-action-volume-1.pdf> (accessed 17 May 2025).
11. Habermas, J. (1996). *Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy*. Cambridge, MA: MIT Press. 631 p. Available at: <https://teddykw2.wordpress.com/wp-content/uploads/2012/07/jc3bcrjen-habermas-between-facts-and-norms.pdf> (accessed 17 May 2025).
12. Janis I. (1972). *Victims of Groupthink: A Psychological Study of Foreign-Policy Decisions and Fiascoes*. Boston: Houghton Mifflin, 349 p. Available at: https://archive.org/details/janis_groupthink/page/n61/mode/2up?utm_source= (accessed 12 May 2025).
13. Kim, S., Kim, J. (2022). *The Information Ecosystem of Conspiracy Theory: Examining the QAnon Narrative on Facebook*. Available at: <https://arxiv.org/pdf/2211.14542> (accessed 17 May 2025).
14. Laurin, O. (2019). Social Media: A New Way to Craft the Popular Mind. *The link*. April 12. Available at: <https://thelinknewspaper.ca/article/social-media-a-new-way-to-craft-the-popular-mind> (accessed 27 May 2025).

15. Le Bon, G. (1896) *The Crowd: A Study of the Popular Mind*. London: T. Fisher Unwin. Available at: <https://ratical.org/PandemicParallaxView/mp3s/The-Crowd-A-Study-of-the-Popular-Mind-by-Gustave-Le-Bon.pdf> (accessed: 6 May 2025).
16. Moscovici, S. (1985). *The Age of the Crowd: A Historical Treatise on Mass Psychology*. Cambridge: Cambridge University Press. 418 p.
17. Noelle-Neumann, E. (1974). The Spiral of Silence: A Theory of Public Opinion. *Journal of Communication*, 24(2), p. 43-51. Available at: https://vnecas.wordpress.com/wp-content/uploads/2010/03/spiral_of_silence.pdf?utm_source (accessed 16 May 2025).
18. Ott, B. L. (2017). The age of Twitter: Donald J. Trump and the politics of debasement. *Critical Studies in Media Communication*, 34(1), p. 59-68. Available at: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/15295036.2016.1266686> (accessed 17 May 2025).
19. Pomerantsev, P. (2019). *This Is Not Propaganda: Adventures in the War Against Reality*. London: Faber & Faber, 256 p.
20. Reicher S., Haslam S. A., Hopkins N. (2005). Social identity and the dynamics of leadership: Leaders and followers as collaborative agents in the transformation of social reality. *The Leadership Quarterly*. Vol. 16, No. 4, p. 547-568. Available at: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S1048984305000676> (accessed 11 May 2025).
21. Roose, K. (2021). *Q: Into the Storm – The Rise and Fall of QAnon*. New York: HarperCollins. 352 p.
22. Rubin O., Bruggeman L., Steakin W. (2021). QAnon emerges as recurring theme of criminal cases tied to US Capitol siege. *ABC News*. 19 Jun. Available at: <https://abcnews.go.com/US/qanon-emerges-recurring-theme-criminal-cases-tied-us/story?id=75347445> (accessed 17 May 2025).
23. The Digital Forensic Research Lab (2024). Undermining Ukraine: How Russia widened its global information war in 2023. *Atlantic Council*. Available at: <https://www.atlanticcouncil.org/in-depth-research-reports/report/undermining-ukraine-how-russia-widened-its-global-information-war-in-2023/> (accessed 17 May 2025).
24. The Dispatch Staff (2021). *The Morning Dispatch: The Alternate Reality Machine*, 12 January. Available at: <https://thedispatch.com/newsletter/morning/the-morning-dispatch-the-alternate/> (accessed: 10 May 2025).
25. Tufekci, Z. (2017). *Twitter and Tear Gas: The Power and Fragility of Networked Protest*. New Haven: Yale University Press. 360 p. Available at: <https://d-nb.info/124031910X/34> (accessed 30 May 2025).
26. Zuboff, S. (2019). *The Age of Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power*. London: Profile Books. 704 p.

Стаття надійшла / Received: 31.05.2025

Схвалено / Accepted: 10.12.2025